

Історична регіоналістика

УДК 94(47).006

М. В. Луценко

ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ РОСІЙСЬКИХ ТА ІНОЗЕМНИХ ПОМІЩИКІВ СЛОБОЖАНЩИНИ У XVIII ст.

Подано аналіз відносно становища земельного володіння російськими та іноземними поміщиками.

Ключові слова: землеволодіння, поміщики, дворяни.

Подан анализ относительно положения земельного владения русскими и иностранными помещиками.

Ключевые слова: землевладение, помещики, дворяне.

Analysis in relation to position of the landed domain the Russian and foreign squires.

Key words: landownership, squires, noblemen.

Постановка³⁶проблеми. Сучасне українське суспільство переживає період складних системних змін, зокрема, у сфері економіки. Становлення нової системи соціальних та економічних відносин надає особливій суспільній ваги і наукової значущості. Новітні ідеї та проекти матимуть реалістичне підґрунтя й практичний сенс, якщо ґрунтуватимуться на глибокому знанні суспільства. У цьому зв'язку не можна нехтувати вивченням соціальних та економічних моделей суспільного устрою, що мали місце в історичному минулому України, зокрема систему землеволодіння російських та іноземних поміщиків на тернах Слобожанщини.

Аналіз актуальних досліджень. Першим спеціальним дослідженням дореволюційного періоду з цієї проблеми є робота Г.Ф. Міллера "Известие о дворянах российских". У дослідженні надана характеристика форм економічного становища.

Серед робіт останнього часу відзначимо статтю Світлани Черкасової «З історії дворянського стану Слобідської України». Авторка, повторюючи думку Д.І. Багалія про утворення власне дворянського стану на тернах нашого краю лише в другій половині XVIII ст.

Також, одним із сучасних істориків Слобожанщини, який досліджує розвиток козацької старшини є Маслійчук В.Л.

Науковець у своїй роботі «Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – перша третини XVIII ст.» показує механізм становлення козацької старшини, як поміщиків поряд із «специфічними» відносинами з російськими та іноземними землевласниками.

Можна виділити ряд дослідників таких, як Кобзар В.П., В.В. Скирда, Б.П. Зайцев, які займаються не тільки поповненням новими відомостями про дворянські родини, але й перевиданням старих книжок.

Мета статті полягає у тому, щоб розглянути особливості російського та іноземного землеволодіння на тернах Слобідської України.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XVII і початку XVIII ст. на Слобожанщині почало виникати землеволодіння російських поміщиків. Цей процес відбувався не без впливу політичних чинників. Першими великими російськими землевласниками в слобідських полках були близькі до царя-реформатора Петра I.

Урядовці скуповували землі у старшини та обивателів слобідських полків. Наприклад, фельдмаршал Борис Шереметьєв купив місцевість Лисої Гори в Ізюмському полку. Скуповували або захоплювали землі в слобідських полках і інші особи: князь, генерал-лейтенант Іван Юрійович Трубецькой, генерал Михайло Матюшин.

У 1723 р. таємний радник Олексій Дашков купив у колишнього полковника Михайла Захаржевського землі Донців-Захаржевських містечко Водолагу. Крім того скупивши землі Г.С. Квітки, побудував поблизу містечка с. Малу Водолагу на 300 дворів.

По відомостях перепису 1732 р. землі були подаровані князеві Голицину в с. Писаревка, Богодуховської сотні, полковникові К. Реткіну в балаклеїських «дачах». Деякі поміщики здобували землі за допомогою обміну [2, с. 75].

Однак у більшості випадків російські поміщики, як і українські старшини, створюва-

ли свої землеволодіння шляхом захоплень і покупки козацьких земель, прибігаючи до найрізноманітніших угод і махінацій.

Вице-губернатор Богдан Пасік захопив землю у Вовчанській сотні на р. Вовчі води, оформивши захоплення фіктивною купчою. Він захопив також близько 1250 дес. землі в 1-й Харківській сотні, в 2-й Харківській сотні, і заснував с. Спаська.

Перебуваючи на військовій службі на Слобожанщині, генерал І. Косошов, в 40-х роках XVIII ст. придбав в І. Квітки в Золочевській сотні села Орехова і Нехотєєвка «з усіма угіддями». Він «купив» у Роденкова 2 млина р. Уди з навколишніми землями. Заснував село Андріївка. [4, с. 85].

Відповідно до перепису 1732 р. підполковник П. Дунін володів мастком (2 двори та 12 ревільними душами) у с. Івановка під Харковом. В 1740 р. він зайняв полкову землю у Валківській сотні за Новим байраком, заснував с. Нові Івани (Знаменське). Крім того, одержав хутір з худобою на полковій землі в Грушевій долині. Усього П. Дунін захопив близько 1 тис. дес. землі. У повідомленні харківського й дергачівського сотників в 1763 р. Дунін відняв полковий ліс на Лисій горі під Харковом у козаків Я. Новоходського та П. Ріпки, К. Божко, В. Жадана, В. Гарбала, а також у кількох козаків під Дергачами.

Удова Дуніна продовжувала розширювати свої володіння, вона відняла більше 500 дес. полкової землі володажських козаків і влаштувала тут хутір зі скотарнею. За відомостями 1760 р. Валківської сотні, у володінні родини Дуніних перебувало 1560 дес. орної й сінокісної землі.

Такими ж шляхами утворилося землеволодіння й інших поміщиків. У вовчанських «дачах» на захопленій землі в першій половині XVIII ст. були володіння М. Єремкова 1248 дес., С. Бібікова 425 дес.; у валківських «дачах» – поміщиків И. Єфимовського, Л. Дебринева, Н. Апушкина тощо.

На думку Водарського Я.Є. на кінець XVIII ст. кількість займаної пашні поміщиками Харківської губернії складало 55 %.

Проникнення російських поміщиків на Слобожанщину, зайняття старшинських посад росіянами сприяли засвоєнню низки російських законів і звичаїв козацькою старшиною, тому що Слобідська Україна була частиною Російської імперії. Отже, цілком природно, що у цьому краї з'являється землеволодіння російських військовослужилих людей.

Слід зазначити поряд з російським землеволодінням, ще одне – іноземне, зокрема Молдавської політичної еміграції. Нові поміщики збільшили число місцевої знаті, принесли з со-

бою інші закони поведінки. Молдавська еміграція спричинила опір старшини новим поміщикам, що стало приводом до згуртування.

У 1711 р., валахський князь Д.К. Кантемір із групою феодалів емігрував у Росію. Вони оселились на Слобожанщині і їм були «дані по пропорції чинів вотчини в Харківському й Ізюмському полках». У жалуваній грамоті Петра I полковникові Абазі Ворлинку в 1718 р. говорилося, що по грамоті від 9 червня 1712 р. їм дані землі, конфісковані у Ф. Шидловського. Володіння становили 710 селянських дворів, а саме: 633 українських, 42 російських, 35 польських.

Освоївшись на Слобожанщині, валахські феодали намагались розширювати свої володіння так само, як це робили українські або російські феодали.

В 1748 р. хутір Росоховатів купив барон Ведель, німець за походженням. Новий власник продовжував розширювати землі Кейтовки, здобуваючи ділянки валківських козаків. По відомості 1750 р. він мав близько 2600 дес. землі [3, с. 134].

Генерал Девиць купив у майора Полубояринова с. Гузевка Мерефянської сотні й разом з нею близько 70 дес. землі. Девиць до цього володіння приєднав близько 800 дес. орної землі й косовиці, захоплених у місцевих полкових і козацьких володіннях.

Граф І. Гендріков в 1743 р. купив землю у І. Аксент'єва с. Сніжний Кут, Валківської сотні. У рамках цієї сотні 1750 р. Гендріков захопив 8944 дес. полкових і козацьких земель. Йому належали слободи Шебекіно, Таволжанка, у Липецькій і Тишковській сотнях – 624 дес. У Вовчанській сотні він мав орної землі й інших угідь 7500 дес., придбаних переважно шляхом захоплень.

Князь Кантакузин, молдавського роду, в 1736 р. купив у валківського козака Шапошникова хутір у верхів'ях р. Водопій. Новий власник писав укладач відомості 1749 р., захопив поблизу землі валківських козаків «верст на 4» (416 дес.) і заснував с. Кантакузівка.

Португалець, граф П. Девієр Харківської сотні в 1760-1762 р. відібрав у 8 козаків 25 дес. землі. Крім того, він привласнив землю, що належала козакам, на Холодній Горі під Харковом і лісу 2100 дес.

С. Хорват, австрієць за походженням, що емігрував в Росію, будучи володарем Нової Сербії, зміг придбати собі володіння й на Слобожанщині. У Золочевській сотні отримав 1248 дес. землі. Заснував на цих землях с. Лютовка [1, с. 132].

Таким чином, поряд із землеволодінням козацької старшини з'явилося – іноземне, а саме: російське, молдавське, німецьке, шотландське, що додало колориту земельному інституту губернії та спонукало до поступового прогресу дворянського апарату Російської імперії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Важинский В. М. Землевладение и складывание общины однодворцев в XVII в. (на материалах южных уездов России) / В. Важинский. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та 1977. – 236 с.
2. Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии / Г. К. Лукомский. – Петроград, 1917. – 100 с.
3. Маслійчук В. Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII – першої третини XVIII ст. / Володимир Маслійчук. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2009. – 356 с.
4. Описи Харківського намісництва XVIII ст. / Упоряд. В.О. Пірко, О.І. Гуржій. – К.: Наук. Думка, 1991. – 223 с.